

KRÁLÍKY KOLEM ROKU 1900 (SOCIOLOGICKO – STATISTICKÁ SONDA)

Marie MACKOVÁ

Horské město Králíky bylo kolem roku 1900 ze správního hlediska sídlem okresního soudu, jehož obvod náležel do politického okresu Žamberk. Tento stav byl aktuální již od roku 1868, kdy v rámci správní reformy došlo ke znovu oddělení soudní a politické správy, v Králíkách byl v důsledku toho zrušen smíšený okresní úřad a z města se odstěhovala politická správa.¹⁾ O téměř 30 let později byla již tato situace považována za běžnou, existovaly stabilní vazby uvnitř tohoto regionu a případné návrhy na připojení k jinému správnímu celku, které se dost početně objevovaly právě na konci 19. a počátku 20. století, nebyly v této oblasti hodnoceny zvlášť příznivě. Ačkoliv tyto snahy vycházely z teorie tzv. uzavřených území a Králíky i většina jejich nejbližšího okolí byly téměř výhradně jazykově německé a jejich příslušnost ke smíšenému politickému okresu Žamberk by mohla přispívat k opačnému postoji, nebylo tomu tak. Králíčtí, jak se zdá, byli sice věrní vlastenci, tedy Němci z Čech, a dovedli se pro to ozývat až na vídeňské parlamentní půdě,²⁾ nicméně fungující ekonomické a mnohdy i společenské vazby užšího regionu, charakterizované v jednom

1) Žádost obcí smíšeného okresu Králíky o zřízení sídla politického okresu v Králíkách z roku 1866 byla jen jedna z mnoha, které byly v té době odeslány zemskému sněmu, pražskému místodržitelství či přímo ministerstvu vnitra. O správním vývoji v Králíkách z hlediska působení státních úřadů podrobněji Macková, Marie: *Úřednictvo venkovských okresů v Čechách (1850 – 1914)*. Ústí nad Orlicí 2001, s. 16-22, 29 a násl.

2) Postoj králíckých vlastenců možná nad jiné vyjadřují slova z projevu tehdejšího starosty města Johanna Kretschmera, který pokud nebyl přímo německým sociálním demokratem, tak měl k této politické orientaci velmi blízko, jako ostatně celá řada jeho spoluobčanů, ale některými svými projevy byl zcela srovnatelný s německými i českými vlastenci liberálního i nacionálního smýšlení. „Vor allem wollen wir bestrebt sein, im äußersten Osten des Landes unsere Stadt als treuer Wacht für Deutschthum hoch zu halten ...“ pronesl mj.

směru i hranicemi soudního a politického okresu, považovali za užitečné a necítili potřebu jejich radikální změny, jak s tím počítaly politické teorie tehdejší doby. Vzhledem k charakteru krajiny bylo navíc město tím, co bývá někdy nazýváno centrem „přirozeného regionu“, tedy oblastí, která je od jiných oddělena ne jenom více či méně umělým zásahem člověka, ale i geografickými, klimatickými a podobně danými činiteli.³⁾

Králíky roku 1848, kdy končila éra patrimoniální správy, jejíž byly centrem, měly 2.609 obyvatel žijících v 374 domech.⁴⁾ V následujícím období jejich počet nejprve velmi mírně, následně poněkud rychleji vzrůstal. Sčítání lidu z roku 1880 zaznamenalo ve městě 2.950 obyvatel ve 369 domech⁵⁾ a v roce 1910 už to bylo 3.846 obyvatel v 393 domech.⁶⁾ V roce 1900, který je hlavním předmětem následujícího výzkumu, bylo ve městě napočítáno 3.629 obyvatel ve 380 domech.⁷⁾

Ve stejném roce 1900, na konci prosince, bylo v Králíkách v komunálních volbách zvoleno nové čtyřadvacetičlenné obecní zastupitelstvo, rada a starosta města. Ve skutečnosti nešlo o žádnou výraznou změnu, protože zdejší zastupitelstvo i rada byly velmi stabilními sbory, v nichž se zvolení muži měnili téměř výhradně z důvodu nemoci či opravdu vysokého věku. Starosta Johann Kretschmer byl toho roku do funkce zvolen už po šesté a bude následně zvolen ještě čtyřikrát a opustí místo starosty až v roce 1919, za úplně jiné situace.⁸⁾ Starosta byl vlastní profesí obchodník, první radní velký zemědělec, druhý radní hoteliér, třetí radní kolář a čtvrtý radní zámečnický. Mezi zastupiteli byli kromě zemědělců a obchodníků dva truhláři, krejčí, pekař, kovář, řezník a zedník. Poněkud jinou část společnosti zastupoval poštmistr, továrník Valentin Walter, o kterém ještě bude řeč, místní notář, ředitel školy a jediný zástupce úřednictva správce althanovského velkostatku. Althanové neměli v této době z titulu výnosu svého

v roce 1898. Státní oblastní archiv Zámorsk – Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí (dále jen SOKA ÚO), Archiv města Králíky (dále jen AM Králíky), kniha č. 66, s. 314.

3) O problematice regionů poměrně bohatá literatura, z novějších např. Bartoš, Josef: Problém zpoždění správních regionů za tvorbou regionů sídelních a hospodářských. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica 30, Sborník prací historických, XVIII. Olomouc 2001, s. 25-33.

4) Palacký, František: Popis království Českého. Praha 1848, s. 245.

5) Seznam míst v království Českém. Praha 1886, s. 389.

6) Seznam míst v království Českém. Praha 1913, s. 416.

7) Seznam míst v království Českém. Praha 1907, s. 610.

8) O této zajímavé postavě blíže Macková, Marie: Johann Kretschmer – starosta města Králíky. In: Vindemia (Sborník k 60. narozeninám Ivana Martinovského). Ústí nad Labem 1997, s. 161-174.

zdejšího podnikání nárok na virilní hlas, takže Eduard Sirowy byl do zastupitelstva skutečně volen. Složení městského zastupitelstva bylo svým způsobem reprezentativním vzorkem, jenž odkazoval mj. k tomu, které skupiny obyvatelstva byly v té době ve městě nejvlivnější, i když je třeba brát v úvahu již naznačenou setrvačnost, která na tato místa stále znovu dosazovala muže, kteří – kromě svého ekonomického či společenského vlivu – byli ochotni se věcmi veřejnými zabývat a věnovat jim svůj čas a prostředky, protože v dané době rozhodně nebylo možné počítat s výraznějším přímým finančním ziskem z takové činnosti. Něco jiného byla informovanost a vliv na dění ve městě.⁹⁾

V Králíkách té doby ovšem žilo obyvatelstvo, jehož sociální a profesní struktura především zahrnovala ty skupiny, které se ještě ani v roce 1900 nebyly schopny v existujícím složitém a nerovném volebním systému uplatnit a své zástupce dostat do městského zastupitelstva.

Protože v Králíkách, jak už bylo zmíněno, majitel velkostatku hrabě Althan nesídlil, je třeba rozbor profesní struktury města asi začít osazenstvem fary, v roce 1900 ještě pouze římskokatolické.¹⁰⁾ Duchovní službu více než třem tisícovkám obyvatel musel zvládnout farář s kaplanem. Pro výuku náboženství byl k dispozici ještě katecheta. K farskému hospodářství kromě nezbytné hospodyně náleželi ještě dva pacholci a děvče na hrubou práci. Jejich hlavní pole působnosti nebylo ani tak v domě, ale na polích, která k faře tradičně náležela a jejichž výnos vylepšoval příjmy zdejších duchovních.¹¹⁾

9) Personální složení zastupitelstva města Králíky z let 1885 – 1912 publikováno tamtéž podle městských archiválií, konkrétně pro rok 1900 z SOKA ÚO, AM Králíky, kniha č. 66.

10) Protestantská fara, trvale obsazená kazatelem, vznikla až v roce 1904 jako důsledek nábožensko politického importu říšskoněmeckého protestantismu do německy osídlených částí Čech. Politický význam možná měla, o praktickém náboženském dopadu by zřejmě bylo možné vést rozsáhlou diskusi, specifická situace ve městě a naprostá územní odtrženost od dalších oblastí, ve kterých se toto hnutí etablovalo, vykonaly své. O tomto fenoménu v obecné rovině podrobněji Kaiserová, Kristina: Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století. Úvaly u Prahy 2003. V realitě města Králíky pak dílčím způsobem Macková, Marie: Klášter na Hoře Matky Boží u Králík. In: O! Werthestes Vatter-Land! Kultur Deutschböhmens 17. – 19. Jh. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách, II. Ústí nad Labem 2003, s. 15-27. Táž: „Daleké“ poutní místo poutníků olomoucké arcidiecéze 2. poloviny 19. století – Hora Matky Boží u Králík. In: Střední Morava, 17. Olomouc 2003, s. 89-103.

11) Veškeré dále uváděné konkrétní údaje o zastoupení jednotlivých profesí ve struktuře městského obyvatelstva v Králíkách byly získány, pokud nebude

Stát byl ve městě zastoupen okresním soudem jako svým nejvyšším úřadem, i když s ohledem na počet obyvatel horského soudního okresu byl stav soudního úřednictva ve srovnání s jinými nízký. Okresní soudce byl tedy vlivnou částí místních špiček.¹²⁾ K jeho personálu podle úřední systemizace, která se v letech 1868 – 1914 neměnila, náležel vedoucí pozemkových knih, adjunkt, dva písaři, kancelista a dva úřední sluhové.¹³⁾ Aktuálně obsazené bylo místo soudního oficiála, podle systemizace vedl pozemkové knihy (s nepočtenou a jak bylo v úřednických kruzích obvyklé pozdě založenou rodinou), soudního adjunkta (mluvil česky), soudního kancelisty (měl rodinu a rovněž se dorozumíval česky) a soudního sluhy (jeho manželka si mohla dovolit dokonce placenou chůvu k dítěti, ale v této kategorii státních zaměstnanců to bylo naprosto výjimečné).¹⁴⁾ Písaři se skrývali v blíže nespecifikovaném úřednictvu, o kterém bude řeč dále, byli totiž oba dva na pozicích diurnisty, tedy sloužili v denní mzdě a tvořili tak úplné dno úřednického služebního žebříčku. Státní úřednictvo doplňoval personál berního úřadu, což byli dva úředníci na místě kontrolora (rodinu měl jenom jeden z nich a v rodině zaměstnával českou služebnou) a další tři úředníci berního úřadu v kancelářské službě.¹⁵⁾ Mezi dalšími čtyřmi blíže nespecifikovanými státními úředníky byli dva zmiňovaní soudní písaři a další dva písaři náležející na berní úřad.

Do státě organizované veřejné služby tehdy náležel celý poštovní provoz. V něm v Králíkách působilo celkem 13 osob, na jejichž práci bylo závislých dalších 20 lidí. Rozdíl v postavení těchto zaměstnanců ovšem

uvedeno jinak, ze sčítacích operátů sčítání lidu 1900, případně ve srovnání s rokem 1880. SOKA ÚO, Okresní úřad Žamberk (dále jen OÚ Žbk), sčítání lidu 1900, sčítací operáty město Králíky.

12) Aktuálně jím byl Karl Mayer, tehdy svobodný ani ne čtyřicátník, který zaměstnával českou hospodyně. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

13) Blíže Macková, Marie: Úřednictvo venkovských okresů v Čechách (1850 – 1914). Ústí nad Orlicí 2001, s. 106 a násl.

14) Narážky na českou dorozumivací řeč soudního úřednictva, případně na výskyt česky komunikujícího personálu v jejich rodinách nahrávají souběžné statistice, která říkala, že v českých zemích byla soudní služba jednak výrazně obsazena vojenskými vysloužilci a za druhé že se stávala baštou českého úřednictva. Ovšem doba, kdy okresní soudce v německy mluvících Králíkách sám sebe označil za česky komunikujícího už byla v roce 1900 pryč. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

15) Jeden čerstvě přeložený z Litoměřic, který do Králík přestěhoval i manželku a tři dcery, dva podstatně mladší a dosud svobodní. Tamtéž.

byly dost značné. V jejich čele například stál poštovní a městský zastupitel Josef Bernkopf, který náležel k elitám města. V jeho majetku byla rozsáhlá zemědělská usedlost obhospodařovaná reálně námezdními pracovními silami, ovšem tato rodina nepovažovala zemědělství za doménu manželky, jak tomu bylo jinde, ale za zdroj vedlejších příjmů manžela.¹⁶⁾ Listonoši a poštovní zřízenci se samozřejmě takto zajištěnému šéfovi úřadu rovnat nemohli. Mezi poštovními zaměstnanci byly i dvě poštovní expedientky.¹⁷⁾

Srovnatelné postavení měli zaměstnanci a zřízenci na železnici, i když ta ne vždy byla spravovaná státem. V činné službě u železnice se ve sledovaném období nacházelo 9 mužů, na jejichž příjmech bylo závislých dalších 23 osob. V této socioprofesionální skupině žádná z manželek neměla své vlastní zaměstnání mimo péči o domácnost. K tomu je třeba připočíst jednu vdovu po železničním zaměstnanci a penzionovaného přednostu stanice, o něhož se starala hospodyně a ještě služebná, která živila vlastního nezaměstnaného syna.¹⁸⁾

Naprostou specifickou vazbu na stát měli ti, kdo pracovali ve službách státní tabákové režie. V Králíkách, tak jako na řadě jiných míst, to byli trafikanti. Prodejci tabáku běžného nikoliv luxusního sortimentu v malém v době před první světovou válkou ovšem v naprosté většině nebyli prodáváči v pouličních stáncích, ale prodej tabáku tvořil doplňkový sortiment jiného prodeje nebo provozu hostince, jen ojediněle byl vedlejším zdrojem příjmů ke zcela jiné profesi. Tento druh prodeje byl z jedné strany zcela obvyklým podnikáním, na straně druhé byl vázán předpisy státního monopolu, takže se ocital v poněkud specifické situaci. V Králíkách kolem roku 1900 bylo registrováno 5 trafikantů. Jednak se obchodu s tabákem věnoval starosta Johann Kretschmer z titulu své profese obchodníka se smíšeným zbožím, dále dva z místních hostinských a jeden z místních ševců, který měl v tomto řemesle zaměstnanou jednu odbornou sílu a dva učně, a trafikou provozoval jako vedlejší zdroj příjmů. V rámci státní tabákové režie působilo velmi mnoho žen na nejrůznějších místech a obchod s hotovými výrobky nebyl výjimkou. V Králíkách byla trafikantka jen jed-

16) Podstatně mladší paní domu byla bez vlastní profese. Tamtéž. Dále i Macková, Marie: Johann Kretschmer – starosta města Králíky. In: *Vindemia. Ústí nad Labem 1997*, s. 161-174.

17) Obě byly svobodné ve věku 45 a 28 let. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

18) O tom, že ve službách železnice se dalo potupovat rychle v kariérním žebříčku svědčí i to, že v době, která dávala přednost rozvaze podložené vyšším věkem, byl zdejší přednosta stanice aktuálně 24 letý. Tamtéž.

na, která jako hlavní provozovala obchod se smíšeným zbožím, kde zaměstnávala dva prodavače a v domácnosti měla služebnou.¹⁹⁾

Státní moc byla dále ve městě zastoupena ne příliš početnou četnickou stanicí. Velitel a tři muži, z nichž jeden se tu stihl oženit. O jeho malého synka se však společně s manželkou starala i chůva. Ke státním zaměstnancům zde ještě náleželi muži finanční stráže, která v Králíkách díky jejich příhraniční poloze naopak byla poměrně početná. Ze 6 mužů měli tři vlastní rodiny (celkem 9 osob), velitel si mohl dovolit platit služebnou. Stát pro potřeby mužstva zaměstnával kuchařku.²⁰⁾

Soukromá sféra, která své zaměstnance na srovnatelných místech většinou odměňovala štedřeji než sféra státní, byla ve městě zastoupena nepoměrně početněji. Pokud navážeme na srovnatelné kategorie vůči státní službě, pak přichází v úvahu soukromé úřednictvo. To bylo jednak ve službách velkostatku, ve službách průmyslových firem, v notářské službě a ve službách samosprávy.

V čele velkostatku stál jeho správce a v podstatě dva účetní, i když jeden z nich pracoval pro althanovskou lesní správu a druhý pro zbývající část velkostatku. Kromě nich zaměstnával ještě kancelistu a úřednictvo ve správě lesů, jak o tom bude dále zmínka.²¹⁾ Průmysl ve městě zaměstnával celkem malé množství úřednictva, jak to bylo tehdy obvyklé. Dva účetní byli zaměstnáni u firmy rodiny Walter²²⁾ a třetí místo tohoto typu bylo aktuálně obsazeno příslušníkem rodiny majitelů, dva účetní zaměstnávala firma bratří Steinerů.²³⁾ Zatímco ve firmě Walter už žádný další úředník vedený nebyl, ve firmě bratří Steinerů byli zaměstnáni další dva bez bližší specifikace svého zařazení a jeden disponent.²⁴⁾ Notářskou praxi měl ve městě jeden notář, zaměstnávající jednoho kancelistu.

19) Aktuálně 55 letá vdova pocházející z Bystřice Klodské, která pro její současníky, včetně sčítacích komisařů, stále ležela „v Prusku“. Tamtéž.

20) Tamtéž.

21) O úřednictvu althanovského velkostatku podrobně Macková, Marie: Soukromé úřednictvo velkostatku Králíky po roce 1850. In: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities. Pardubice 2000, s. 171-184.

22) Jeden byl svobodný, druhý měl manželku a malou dceru. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

23) Jeden z těchto mužů měl rodinu (další čtyři osoby) a dokonce zaměstnával i služebnou. Tamtéž.

24) Svou práci živil manželku a čtyři děti, švagrová, která s nimi žila, byla v továrně zaměstnaná ve výrobě. Tamtéž.

K samoprávnému úřednictvu náleželi úředníci okresní nemocenské kasy,²⁵⁾ která zaměstnávala ještě ženu na místě dohlížitelky (ta živila další dvě osoby), městský kancelista, dva pokladní a jeden účetní městské spořitelny. Jeden pokladní žil v dané době jenom s manželkou, domácnost obstarávala služebná a dcery měl provdané do Nového Jičína a do Vídně za profesora reálky a za privatistu, syn druhého měl v Králíkách prosperující pekařství. Je to jeden z příkladů dokládajících, že i samosprávné úřednictvo, které bylo ekonomicky lépe zabezpečeno než úřednictvo státní, svým dětem minimálně nebránilo odchodu do jiných sfér ekonomiky.²⁶⁾

V souvislosti se samosprávnou sférou je třeba se zabývat Zemskou vychovatelnou, jejímž zřizovatelem byla Země česká, která v polovině 90. let 19. století vystřídala – samozřejmě jenom ve zdech jediné budovy, jinak nelze tato dvě zařízení srovnávat v žádné rovině – penzionát a školu voršilek, které se z Králík přesunuly do výhodnějších podmínek, jež jim byl schopen nabídnout Liberec.²⁷⁾ Zatímco voršilky tvořily velmi specifickou a uzavřenou komunitu, personál Zemské vychovatelny byl civilním, tedy byl nucen se zařadit do běžného života města s těmi výjimkami, které přinášela jeho práce ve službách české země. V Králíkách bydleli dva učitelé tohoto ústavu a jeho dva vrchní dohlížitelé, na nichž bylo snad nejvíce patrné, jak byl ústav jako skutečně celozemský zřizován dvoujazyčně. Jeden z dohlížitelů uváděl dorozumivací řeč německou, druhý českou. U dalšího personálu bylo možné pozorovat velmi vyrovnané zastoupení obou zemských jazyků a ve sčítacích operátech těchto domácností si žádný ze sčítacích komisařů nedovolil zásah ve prospěch opačného jazyka, jak se to jinak stávalo. Dohlížitelů bylo aktuálně celkem 9, dva z nich byli svobodní a ostatní měli rodinu, ovšem s výjimkou jednoho (ten živil 6 dalších osob²⁸⁾), nikterak početnou. K personálu náležel i strojní zámečník, školník, který živil tři další osoby ve své domácnosti, účetní, formálně

25) Jeden z nich pocházel z Haliče a hlásil se k židovskému vyznání, druhý byl v dané době naprostou výjimkou ve městě, protože byl registrován jako člověk bez vyznání – bylo mu 28 let, byl svobodný a komunikoval jako ostatně většina města německy. Tamtéž.

26) Tamtéž.

27) O voršilkách v Králíkách a zásahu do struktury obyvatel města jejich a především jejich žaček podrobně Macková, Marie: Působení voršilek v Králíkách v letech 1880 – 1894. In: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities. Pardubice 2003, s. 161-180.

28) A ještě jedno jeho dítě už se živilo samo až v Brémách. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

zaměstnanec zemské účetní služby, ústavní zahradník a dva sluhové, všichni tři posledně jmenovaní s rodinami. V Zemské vychovatelně bylo aktuálně 129 chovanců ve věku 7 – 14 let. Jejich místa narození tvořila velmi pestrrou směsici, ale fakticky mají tyto údaje jen limitovanou výpovědní hodnotu, odrážejí se v nich totiž nejen osudy jejich matek, ale mnohdy už na první pohled některé zákonné úpravy té doby, takže mnozí z nich se narodili ve Vídni, řada z nich v Praze, jen výjimečně byli narozeni za hranicemi monarchie. Všichni však měli společně to, že jejich domovskou obcí byla některá obec na území Země české a z tohoto rozhodujícího titulu pobývali v králické Zemské vychovatelně.²⁹⁾

Ve zcela jiné rovině, totiž jako zaměstnanec okresního zastupitelstva, byl v samosprávných službách i cestář, který ovšem živil jen jednoho člena rodiny.

Ve službách města byl, kromě již zmiňovaného úřednictva, ještě městský policista (měl jen tříčlennou rodinu) a další obecní zaměstnanec.³⁰⁾

Školství, zřizované v dané době částečně městem a částečně zemí, ve městě nebylo příliš rozmanité. Obecnou školu a měšťanku vlastně doplňovala jediná škola vyššího typu, ta však byla zato velmi neobvyklá a ojedinělá. Šlo o odbornou řezbářskou školu, která se pohybovala někde mezi živnostenskou pokračovací školou a uměleckou školou.³¹⁾ Na obecné škole kromě ředitele působilo 5 učitelů, jedna učitelka a jedna podučitelka, doplněné nezbytnou učitelkou ručních prací. Učitelů měšťanky bylo zřejmě v dané době 6, jeden z nich prokazatelně vypomáhal na odborné škole. Učitel hudby byl soukromý, ale místní učitelka ručních prací vyučovala rovněž hru na klavír. Na odborné řezbářské škole kromě ředitele působilo dalších 5 učitelů.³²⁾ Z uvedeného mužského učitelstva jen 6 nemělo rodinu, o kterou by bylo potřeba se postarat, zbývající pánové rodiny měli, ale žádný z nich příliš početnou. Ženy v této profesi nesměly být vdané, takže žily většinou samy. Jen jediná z nich, odborná učitelka, žila ve společné domácnosti se svou neprovdanou sestrou a velmi dlouho

29) Tamtéž.

30) Tamtéž.

31) O dílčích jevech města v 19. století se jen velmi rámcově zmiňují souhrnné práce o městě např. Musil, František: Dějiny Králicka. Králíky 2000. Čermák, Josef: Králíky. (Stručné dějiny města). rkp. 1964.

32) Mezi těmito učiteli byli evangelíci augsburské konfese, kteří v této formující se komunitě tvořili vlivnou, i když nepočetnou skupinu. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

i s matkou a zřejmě je všechny živila ze svého platu.³³⁾ Jedna z místních žen se specializovala na to, že vyučovala šití, čímž se dost jasně oddělovala od zdejších švadlen. Učitelstvo doplňoval ještě jeden penzionovaný učitel.

Ke svobodným akademickým povoláním náleželi ve městě chirurgus a dva lékaři.³⁴⁾ K technicky vzdělaným lidem patřil místní stavitel (jeho rodina čítala čtyři osoby bez vlastní profese) a jeho kreslič (ten byl svobodný). Dále pak ve městě aktuálně bydlící ředitelé továren. Ti byli tehdy dva, šéf firmy rodiny Walter³⁵⁾ a ředitel továrny bratří Steinerů.³⁶⁾ V této souvislosti se nabízí otázka, která následně ještě vyvstane. Lidé mající vyšší vzdělání prakticky všeho druhu do města přicházeli z jiných oblastí, ačkoliv místní rodáci se dost dobře uplatňovali jinde. Jedním z možných vysvětlení zřejmě bude i to, že lidé znalí prostředí zatoužili po pohodlnějším životě například v mírnějších klimatických podmínkách či blíže centřum.

Profese lékárníka byla v dané době zvláštní svým mezním charakterem. Její provozovatel musel být především vyučený v oboru, vyšší vzdělání mohl získávat vlastně jen z oborů příbuzných, ale většina lékárníků byla v malých venkovských městech počítána mezi lidi vzdělané a tedy vážené. V Králíkách byla situace na přelomu 19. a 20. století poněkud komplikovaná. Lékárna patřila sestrám Körberovým, z nichž starší Anna ji vedla a mladší Hermína byla registrována jako spolupracovnice. Zároveň však byl v lékárně nájemce lékárník Lukesch, který měl ještě kvalifikovaného zaměstnance. V podobné situaci se nacházel i místní zvěrolékař, jehož rodina sestávala z manželky, dcery, matky a tchýně, které zřejmě všechny závisely na jeho výdělku.³⁷⁾

Zemědělství, jinak jeden ze základních zdrojů obživy venkovských měst, bylo ve městě poněkud limitovaným, i když počet členů městského zastupitelstva, živičích se primárně právě v tomto odvětví, svědčil o jisté, zřejmě

33) V roce 1900 už matka nežila a slečně učitelce, která patřila k vůbec první generaci civilních učitelek, bylo 56 let. Tamtéž.

34) Chirurgovi bylo tehdy 52 let a v jeho rodině žila kromě manželky ještě 10 letá dcera a měli služebnou. Jeden z lékařů přišel do města z Litoměřic, a jeho manželka měla rovněž k dispozici služebnou. Měli malého synka. Třetí lékař přišel do města z Opavy, byl svobodný a žil bez hospodyně i jiného personálu. Tamtéž.

35) Pocházel z Liberce, bylo mu aktuálně 29 let, v domácnosti vypomáhala 15 letá sestra jeho manželky a žil s nimi i jeho 17 letý bratr, který u stejné firmy pracoval jako komptoirista. Tamtéž.

36) Ten pocházel ze Dvora Králové nad Labem, bylo mu aktuálně 31 let a jeho manželka měla v domácnosti k ruce služebnou. Tamtéž.

37) Tamtéž.

nepřehlédnutelné, ekonomické síle, prezentované ovšem početně menší skupinou obyvatelstva. Omezení nevyplývala v principu z městského způsobu osídlení a života, jak tomu ostatně bylo ve většině venkovských měst té doby, ale byla dána klimatickými podmínkami. V těch se příliš nedařilo ani takovému hospodářskému celku, jakým byl místní althanovský velkostatek,³⁸⁾ který ovšem kromě vyloženě zemědělských aktivit spravoval i rozsáhlý lesní komplex, provozoval parní pilu a cihelnu. V čele celého komplexu stál správce statku, kterým byl od roku 1890 Eduard Sirowy, pocházející z moravské Náměště.³⁹⁾ K ruce měl vlastně jenom již zmiňovaného účetního, který byl v interních směrnicích althanovské hospodářské správy nazýván důchodním. Do značné míry samostaná byla velkostatková lesní správa, v jejímž čele stál polesný, dále lesní inženýr, kontrolor lesní správy, lesní, adjunkti při lesní správě a adjunkti na polesích a hajní. Většina ze zaměstnanců lesní správy, kromě již zmiňovaného účetního, ovšem v dané době nebydlela v Králíkách, protože jejich pracovní úkoly byly především na polesích, takže byli registrováni ve Velké Moravě, v Lichkově, v Horní Orlicí, v Horní Moravě a v Prostřední Lipce.⁴⁰⁾

Althanovský velkostatek, v souladu s proklamovanou teorií o soběstačnosti každé podobné ekonomické jednotky, své aktivity rozšířil o provozy související.⁴¹⁾ Jednak zde byla v provozu parní pila, jejíž strojník užíval svou sedmičlennou rodinu a topič parního stroje svou ženu také, ale pilářova manželka musela pracovat jako tkadlena. V rámci tohoto provozu další člověk vyráběl šindel a živil tím čtyři další osoby. Nebyl ovšem ve městě jediný, živil se tím další dva výrobci, z nichž jeden zaměstnával dalšího člena rodiny. Na jejich práci bylo závislých dalších 5 osob. Cihelna nebyla zřejmě příliš významným ekonomickým subjektem, a to ani v rámci velkostatku, ale několik málo dělníků zaměstnávala. Nejrůznějších

38) Problém rentability králického velkostatku v 19. století rozebírá Zahrádka, František: Velkostatek Králíky 1654 – 1946. Úvod archivního inventáře. Zámorsk 1969.

39) Bylo mu tehdy 47 let a žil se svou z Prahy pocházející manželkou, která měla k ruce služebnou pocházející z Jamného, tedy relativně blízkého regionu. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sc. op. Králíky. O postavení mužů na tomto místě a dalších v komplexu althanovské ekonomické struktury viz Macková, Marie: Soukromé úřednictvo velkostatku Králíky po roce 1850. In: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 6. Pardubice 2000, s. 171-184.

40) Tamtéž obojí.

41) Státní oblastní archiv Zámorsk, Velkostatek Králíky, kn. č. 99 a 100.

dělníků a dělnic bez bližší specifikace bylo ve sčítacích operátech ve městě napočítáno 26 a dalších 18 osob v 8 rodinách na jejich výdělku záviselo. I v této profesi je patrná nízká míra sňatků a převažují osoby, které svou práci živily pouze sebe. Althanovská lesní správa, kromě již zmiňovaného úřednictva a odborného personálu, zaměstnávala přímo v Králíkách sídlícího kočího a jeho manželku na místě úředního sluhy a další dva muže v blíže nespecifikovaných profesích. Volně k nim jistě náležel i jeden penzionovaný lesník, který živil manželku a dvě dcery.⁴²⁾

Rolníků, tedy domácností, které obhospodařování půdy považovaly za základní zdroj své obživy, bylo ve městě ve sledované době 53 a dalších 40 osob, které v nich pracovalo, náleželo mezi členy rodin. K tomu je třeba připočítat 124 osob závislých na výdělcích z těchto rolnických hospodářství. Práci v hospodářství v převážné většině museli zastat domácí lidé, personálu bylo jenom málo. Právě tak málo, vlastně jenom dvě, bylo ale domácností, ve kterých byl majitel zemědělské usedlosti sám. V ostatních případech se jednalo o rodiny, i když většinou ne extrémně početné. V jejich čele nutně nemusel stát muž, v těch případech, kde bylo zemědělství pokládáno za vedlejší zdroj příjmů (nejsou zahrnuta do shora uvedeného počtu, šlo o minimálně 10 dalších osob velmi rozdílného ekonomického i společenského postavení), navíc byla většinou jako hospodyně uváděna žena, jejíž manžel získával obživu jiným způsobem. Opačný případ prakticky nebyl zaznamenán, pokud manželka v hospodářství byla, musela se mu věnovat. Děti však v hospodářství nutně zůstat nemusely, naopak, právě z tohoto prostředí pocházela řada lidí se středním i vysokoškolským vzděláním, kteří směřovali jak mezi příslušníky akademických profesí, tak například mezi úřednictvo. Právě tak provdání dcer do jiné než zemědělské socioprofesionální skupiny nebylo ojedinělé.⁴³⁾

Ačkoliv v králíckých rolnických usedlostech nebylo příliš personálu, některé z těch, které byly považovány za vedlejší zdroj příjmů, naopak byly udržovány v chodu jenom nájemnou prací, majitelé v nich vůbec nepracovali. Profese označená jako čeledín byla považována za vyložené zemědělskou. Ve městě jí vykonávalo 21 osob, ovšem vzhledem k materiálním podmínkám, které sebou nesla, jen čtyři z nich měli rodinu čítající jednu až čtyři další osoby, které svou práci živili. Ostatní živilo tímto

42) SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

43) Tamtéž. O rolnických dcerkách provdaných za úředníky Macková, Marie: Úřednictvo venkovských okresů v Čechách (1850 – 1914). Ústí nad Orlicí 2001, s. 103-119, 128-134.

způsobem jen sami sebe, bez ohledu na věk. Ženskou obdobou byla děvečka. Těch bylo 20 a žádná z nich neživila svou prací další osobu. Do zemědělství patřil i zcela ojedinele se vyskytující pasák.

Pokud sečteme všechny osoby nějakým způsobem zainteresované v zemědělství ve městě, včetně těch, kteří tuto oblast považovali jen za vedlejší zdroj příjmů, pak to znamenalo jen nepatrně víc než 7% všeho tehdy registrovaného obyvatelstva. Jak se dále ukáže, bylo to méně, než kolik se živilo poutním provozem na blízké Hoře Matky Boží a odkazuje to nepochybně k dvojznačnému a poněkud problematickému postavení zemědělství v této lokalitě.⁴⁴⁾

Klimatické podmínky snad ovlivňovaly i nepočtený výskyt zelinářů. Hlavním zdrojem příjmů to bylo pouze pro dvě ženy a jednoho muže, který tím rodinu uživil. Jedna z žen neměla rodinu, druhá touto aktivitou vylepšovala rodinné příjmy, její manžel byl truhlář.

Obchodníků všeho druhu bylo ve městě registrováno 26 a někteří z nich náleželi mezi ekonomickou elitu města. V Králíkách tehdy samostatní obchodníci ze svých pozic neustupovali, protože se zde zatím neetablovalo žádné obchodní či prodejní družstvo, jak to bývalo jinde v této době poměrně obvyklé. Tato družstva totiž celkem pravidelně ekonomicky předstihovala samostatné obchodníky a přebírala jejich pozice.⁴⁵⁾ 7 z králíckých obchodníků provozovalo obchod se smíšeným zbožím, tři obchod se střížním zbožím, dva obchodovali s galaterií, což v praxi znamenalo, že byli velmi úzce vázáni na poutní provoz a bude o nich ještě zmínka dále. Pak zde působil obchodník se zemědělskými produkty, se šicími stroji, s vínem a kořalkou, s koloniálním zbožím, s módním zbožím, s kůžemi, s ovocem, dva obchodníci se zlatým a stříbrným zbožím a čtyři obchodníci se blíže nevymezili. Tři z těchto obchodníků byli izraelité.⁴⁶⁾ 6 obchodů vedly ženy, v jednom případě dokonce manžel byl bez vlastní profese

44) SOkA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sc. op. Králíky.

45) V obecné rovině na tuto skutečnost upozorňuje např. Jiránek, Tomáš: Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850 – 1918. Pardubice 2004, s. 171 a násl. V regionu pak umožňuje rámcové srovnání např. situace v Lanškrouně. Macková, Marie: Příspěvek k poznání struktury obyvatelstva města Lanškrouna na počátku 20. století. In: Vlastivědný sborník, 11. Ústí nad Orlicí 2000, s. 44-64.

46) Jeden provozoval obchod se smíšeným zbožím, v obchodě měl učně a v domácnosti služku a obě tyto námezdní síly byly katolického vyznání. Další obchodoval s kůžemi, jeho manželce se třemi dětmi pomáhala také křesťanská služebná, ale v obchodě žádný další personál zaměstnaný nebyl. Další svůj obchod nespecifikoval, nicméně v něm pracovala i jeho žena a péči o 5

vedený jako privatista.⁴⁷⁾ V těchto obchodech bylo poměrně dost personálu jako byly prodavači a prodavačky, krámské, obchodvedoucí, pokladníci a učňové. Kromě toho služebné, jejichž pole působnosti nešlo zřejmě striktně od obchodu oddělit.

Jako majitel továrny bylo ve městě označeno jenom několik málo osob, ačkoliv šlo nesporně o část ekonomické elity města. Za nimi stálo pár mužů označených všeobecně jako „výrobce ...“ většinou bavlněného, ojediněle pleteného zboží. Rozsah jejich podnikání a majetku byl značně různý.

S textilní výrobou souvisela řada profesí, které existovaly i v Králíkách ať už ve formě samostatných živností nebo jako součást továrního výrobního procesu. Barvíři bavlny byly čtyři, na jejich práci bezprostředně záviselo dalších 12 osob a jen v jediném případě byl další člen rodiny zaměstnán stejným způsobem. Bělidlo živilo kromě provozovatele tři členy jeho rodiny. Některé provozy byly v této době závislé na síle parních strojů, takže topiči a jejich další obsluha patřili mezi vysoce kvalifikované dělnictvo. Do stejné kategorie bylo možné zařadit všechny, kteří pracovali jako dílovedoucí. Bylo jich ve městě 7, tři z nich neměli další rodinu a zbývající čtyři svou práci živilo dalších 15 osob. V těchto rodinách žádný další příslušník nebyl zaměstnán. Další specifickou profesí v továrnách byl strojní zámečnick. Ti byli čtyři, další dva pak pracovali jako samostatní živnostníci pro potřeby města, zaměstnávali 6 dalších kvalifikovaných sil a tři učně.⁴⁸⁾

Absolutně nejpočetnější profesí ve městě byl tkadlec – tkadlena. Jen 21 osob této profese uvedlo, že jsou samostatně působícími. Všichni ostatní pracovali u někoho ve mzdě a základní rozlišení bylo prováděno podle toho, jaký druh suroviny zpracovávali. Mohli být tedy tkalci hedvábí a tkalci bavlny. Tkalců hedvábí bylo ve městě registrováno 288 a dalších 66 osob z jejich rodin bylo zaměstnáno stejným způsobem. Na jejich práci záviselo

dětí přenechala personálu. Ten sestával z křesťanské kuchařky a služebné a 16 leté izraelské chůvy. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

47) Tento obchod nebyl blíže specifikován a pracoval v něm spolu s matkou jeden syn. Druhý syn se živil jako díurník a domácnost obstarávala neteř. Dále šlo o obchody: se smíšeným zbožím, kde kromě matky pracovala i dcera a v domácnosti byla služebná. S vínem a kořalkou, který zvládala 56 letá vdova sama. S koloniálním zbožím, kde kromě majitelky a jejího syna byl zaměstnán ještě obchodvedoucí, prodavač, dva učňové a v domácnosti kromě manželky syna byla k dispozici služebná. Oba obchody se zlatým a stříbrným zbožím byly v rukou žen, v jednom pracovala krámská, druhý vedla majitelka sama, protože její syn měl fotoateliér. Tamtéž.

48) Tamtéž.

dalších 174 osob. Z uvedeného počtu tkalců jich 190 nikoho dalšího formálně neživilo. 66 rodinných příslušníků zaměstnaných u stejné firmy pocházelo ze 62 rodin, ale ne vždy se jednalo o zaměstnanou manželku, mohlo jít i o starší děti. V 17 případech pracovali úplně všichni členové dané domácnosti tímto způsobem a u jediné firmy tak mohli být zaměstnáni i čtyři lidé z jedné domácnosti. Uvedené hodnoty znamenají, že 14,6% ze všech obyvatel města získávalo svou obživu továrním zpracováním hedvábí. To navíc v dané době v Králíkách zpracovávala prakticky pouze firma bratří Steinerů, takže uvedená čísla se týkala vlastně jejich zaměstnanců a členů jejich domácností.⁴⁹⁾

Tovární tkalci a tkadleny bavlny nepatřili k jediné firmě. Bylo jich v tomto odvětví zaměstnáno ve městě 179 a dalších 51 členů domácností u stejné firmy. Na jejich práci záviselo svou obživou dalších 110 lidí. Ze 179 tkalců jich 109 nikoho dalšího neživilo. Naopak ve 33 případech byl u stejné firmy zaměstnán více než jeden člověk. Z toho vyplývá, že zpracováním bavlny továrním způsobem získávalo obživu 9,4% ze všech obyvatel města.

Pokud k této základní sumě textilního továrního dělnictva přidáme ne tak početně se vyskytující další profese spojené s provozem textilních továren ve městě a několik málo samostatně působících lidí ve stejném oboru, dostaneme se něco málo nad 25% obyvatelstva, jehož obživa se odvíjela od textilního průmyslu a z toho jen nepatrně přes 2% tvořili jiní zaměstnanci, než tovární tkalci, čili ti nejběžnější dělníci.⁵⁰⁾ Tímto kvantitativní a v konečném důsledku i ekonomicky definovaným stavem byl dán vlastně i charakter městské společnosti. Všechny další profese, ačkoliv jich bylo celé široké spektrum, museli počítat s tím, že čtvrtina obyvatel města podléhala společenským modelům a životnímu rytmu továrního dělnictva.

Být tkadlenou nebo sukařkou nebylo výsadou žen, i když jejich procento mezi továrním dělnictvem bylo hodně vysoké. Nicméně pro řadu manželek jinak zaměstnaných mužů to byla příležitost jak se uplatnit a zvednout příjmy rodiny. Správy místních továren neměly problémy se zaměstnáváním vdaných žen, a tak kromě těch, jejichž manžel byl rovněž továrním tkalcem ve stejné firmě jich minimálně 30 pracovalo jako tovární tkadlena a jejich manžel se živil něčím úplně jiným.⁵¹⁾

49) Tamtéž.

50) Tamtéž.

51) Např. i manželka městského hajného, i když se zároveň starala o dítě. Tamtéž.

Jako ojedinělé se vyskytovaly profese jak spojené s tovární výrobou, tak s provozem továrny jako samostatného mikrosvěta, ještě v této době a na tomto místě patrně poněkud vyděleného do svého vlastního světa, stojícího lehce mimo městský organismus, i když ne geograficky výrazně vzdáleného. Například balička v továrně, domovník, vrátný, noční hlídač,⁵²⁾ postřihači, skladník nebo strojník, jehož žena se mohla věnovat domácnosti a dětem, protože profese jejího manžela byla v daných souvislostech poměrně elitní. Totéž se možná dalo říci i o topiči, který náležel k obsluze parního stroje ve firmě bratří Steinerů. I jeho žena se mohla starat o domácnost a dvě děti. Naopak cívkářek asi bylo podstatně více, ale z obecného zařazení dělnice se takto vydělilo jen 13 žen, kromě jediné byly všechny svobodné či ovdovělé a nebyl na jejich práci formálněprávně závislý nikdo další. Jediná z nich živila své dvě děti.

Pro život města byla nadále potřebná řemesla zajišťující běžné součásti života. Ve městě působil bednář, dva dlaždiči, dva kominici, holič se svým kvalifikovaným zaměstnancem a učedníkem, kameník s pomocníkem a třemi učedníky, dva klempíři se třemi učedníky, kteří živila dalších 8 osob ve svých rodinách. Koláři byli ve městě rovněž dva, s pomocníkem a třemi učedníky, právě tak koželuhové, dokonce se stejným množstvím pomocníků a učedníků. Zedníků bylo 7 a na jejich práci záviselo dalších 24 osob, polír byl jen jediný.⁵³⁾

Ve městě působilo velké zasilatelství a manželka majitele vedla hostinec, jak o tom bude ještě zmínka. Čtyři fiakristé ve městě užívali sebe i dalších 16 rodinných příslušníků a jen v jediném případě byl další člen rodiny zároveň zaměstnán ve firmě. K těm měli blízko kočí, kteří ovšem nebyli samostatnými živnostníky, ale námezdní silou. Byli rovněž čtyři,⁵⁴⁾ dva z nich rodinu neměli, jeden živil další osobu a poslední byl sice ženatý, ale jeho manželka byla zaměstnaná u stejného zaměstnavatele – na althanovské lesní správě. Kromě toho ve městě působil 6 povozníků zaměstnávajících další dva rodinné příslušníky a živících 18 dalších lidí. Zdá

52) V každé z velkých továren byl jeden, oba měli rodinu a obě manželky měly zároveň vlastní profese: jedna byla tovární tkadlena a starala se přitom o jedno dítě, druhá byla prادلena, děti měla dvě, ale v rodině byla služebná, která zřejmě nebyla se svými zaměstnavateli v příbuzenském, ale skutečně námezním vztahu! Tamtéž.

53) Tamtéž.

54) V továrně u Steinerů, u lesní správy hrabat Althanů, u řezníka Josefa Grunda a jeden bez bližší specifikace svého působiště. Tamtéž.

se, že přeprava materiálu i osob byla širokým polem působnosti, ale možná i místem docela velké konkurence. Hrobník stačil po celé město jediný a uživil svou pětičlennou domácnost. Ve městě působily dvě knihařské dílny i s kvalifikovaným zaměstnancem a dvěma učedníky. Manželka jednoho z knihařů měla vlastní papírnický obchod a babička se v rodině starala o dvě dcerky. Druhý knihař byl svobodný, babička v jeho domácnosti vychovávala malou neteř a jeho matka byla prodavačkou pouťového zboží. Kloboučník (o modistce bude řeč později) zaměstnával v živnosti dalšího rodinného příslušníka a dvě osoby živil. Kožešník byl jenom jeden, měl jediného učně a čtyřčlennou rodinu, kterou svou prací uživil.

Krejčích a ševců bylo v dané době zapotřebí dost v každém místě. V Králíkách pracovalo 13 samostatných živnostníků jako krejčí, z nichž jen dva neměli rodinu. Na práci zbývajících 11 bylo závislých dalších 26 osob. V krejčovských živnostech byli aktuálně jen dva učňové a jeden odborný zaměstnanec, který už sám živil manželku a dvě děti. Ševců bylo 21, zaměstnávali dalších 6 kvalifikovaných sil a k tomu 20 učňů. Na jejich práci bylo závislých dalších 46 osob, jenom tři z nich nikoho neživili. K ojedinelým profesím dále patřil nožíř, který kromě učně neměl žádné další zaměstnance, natěrač se svými dvěma uční, opravář šicích strojů, dva podkováři s dalším kvalifikovaným zaměstnancem a učněm, na jejichž práci bylo závislých dalších 11 osob. Dále punčochář, puškař, rukavičkář, sklenář, kteří všichni pracovali bez dalších zaměstnanců a aktuálně i učňů. Řemenáři a sedláři byli dva, zaměstnávali jednoho kvalifikovaného zaměstnance a tři učně a na jejich práci bylo závislých dalších 7 osob.

Potravní živnosti musely být všude dost početné. V Králíkách stačilo 8 pekařů a jedna pekařka, zaměstnávajících tři rodinné příslušníky, 9 dalších kvalifikovaných pracovních sil a 11 učňů. Na jejich práci bylo závislých dalších 31 osob v někdy dost početných rodinách.

Zatím co výroba alkoholických nápojů patřila k životu města celkem pravidelně, živnost cukrářů máme dnes sklon vnímat jako luxusní, ale přelom 19. a 20. století tyto lidi zřejmě považoval za svou nedílnou součást, vyskytující se v mnoha lokalitách, i když kromě nejživějších center nikde ne příliš početně, právě tak jako výrobce alkoholu. Výrobce likérů byl v Králíkách jeden a tak jako leckde jinde i tady náležel mezi izraelity. Vlastní rodinu měl nevelkou a poměrně početný personál, sestávající z kočího, prodavačky, učně a služebné byl výhradně katolický. Cukráři byli tři samostatní živnostníci, kteří zaměstnávali čtyři učně a dvě další kvalifikované síly. Zřejmě největší z nich (narozený 1859) se označoval jako cukrář a perníkář, měl jak kvalifikovaného dělníka tak učně, jeho man-

želce s malým synkem pomáhala chůva a s domem služebná. Takto početný personál si ve městě té doby dovolil jen málokdo a majitel živnosti byl zřejmě ekonomicky dost úspěšný. Další z místních cukrářů (narozený 1849) měl učně, ale ani manželka ani 17 letá dcera mu v živnosti formálně nepomáhaly. Ovšem také neměly služebnou. Poslední z místních cukrářů (narozený 1875) byl svobodný, zaměstnával kvalifikovanou sílu a jeho mladší sestra byla v živnosti zaměstnaná jako prodavačka a lze předpokládat, že i vedla domácnost, protože žádný jiný personál k dispozici nebyl. Kromě těchto živnostníků, jejichž doménou byla výroba, je možné zaznamenat i jednoho obchodníka s cukrovým zbožím.⁵⁵⁾ Dále byl v Králích v té době trvale usazený obchodní zástupce firmy Jordan – Timaens, Zuckerwaren und Chokolade Fabrik z Podmokel u Děčína (jeho rodina čítala 5 dětí a paní domu měla k ruce služebnou) a obchodní zástupce likérky Mossler z Opatovy (ten zde žil jen s manželkou).

Ve městě se nebývalým způsobem dařilo hodinářům. Působili tu čtyři a jen jeden měl zároveň ještě další zdroj obživy, byl fotograf. Z výnosů těchto živností žilo dalších 13 osob a kromě mistrů zde bylo zaměstnáno ještě 6 učedníků a čtyři další kvalifikované síly. A to vše ve městě, kde se ještě v poslední čtvrtině 19. století zastupitelé vážně rozhodovali, zda je správné, aby byl zrušen „místní čas“, který se údajně lišil o 7 minut, a nakonec bylo rozhodnuto tuto lokální zvláštnost zachovat a speciální částkou z městského rozpočtu odměňovat jednoho z hodinářů za seřizování hodin na věži v souladu s tímto místním časem.⁵⁶⁾

Hostinských živností bylo v Králíkách registrováno 17 (čtyři z nich aktuálně držely ženy) a některé z nich byly velké provozy, i když námezdního personálu v nich příliš nebylo. Jen ve čtyřech případech veškerou práci, kromě majitele živnosti, zastával námezdní personál v počtu maximálně čtyřech osob a nikdo další z rodiny. V jednom případě nejde přesně rozdělit, do které z živností personál patřil, protože manžel provozoval již zmiňované zasilatelství a manželka hostinec a v tomto domě pracovaly tři služebné, pacholek, domovník a číšnice. Jinak se o práci v hostinských živnostech dělili většinou členové širší rodiny, i když někde se zdá, že dcery bývaly alespoň částečně ušetřeny povinností podílet se na chodu

55) Personál neměl ani v obchodě ani v domácnosti, ačkoliv mu v té době bylo už 70 let. Jeho manželka v obchodě registrována nebyla, starala se zřejmě o synovce a neteř, kterým bylo tehdy 12 a 13 let a žili v jejich domácnosti. Tamtéž.

56) SOKA ÚO, Archiv města Králíky, kn. č. 66.

rodinného podniku, i když žily v domě.⁵⁷⁾ Většinou však, pokud na to měly alespoň poněkud věk, bývaly v živnosti zaměstnány. Kromě nich manželky, švagrové, neteře (tchýně byla zaznamenána jen jedna a ta ještě měla vlastní profesi – byla tovární tkadlenou). Je zajímavé, že jen ve dvou případech byl v živnosti zaměstnán dospělý syn. Všichni ostatní měli profesi buď zcela odlišnou nebo se na povolání připravovali a směřovali rovněž zcela jinam.⁵⁸⁾ Držitelé hostinských koncesí většinou neměli další zdroj příjmů, s výjimkou třech z nich. Dva již zmiňovaní provozovali trafikou a hostinská na čp. 286 byla zároveň zelinářkou a zřejmě svou další profesi nepodceňovala, protože členem její domácnosti byl obchodník s ovocem. Ačkoliv se to jistě netýkalo všech, právě k této profesní skupině náleželi někteří členové městské mocenské (a v daném případě zřejmě i ekonomické) elity.

S provozováním hostinců a podobných zařízení byla už tehdy spojena profese číšnic, kterou jako vlastní zaměstnání měly v Králíkách tři ženy, což ovšem nevypovídá o podílu příslušnic domácností právě na těchto pracích.

V horském městě asi nebyly příznivé podmínky pro profesionální provozování hudby s výjimkou místního regenschorih. Jeho příjmy však doplňovala – zřejmě dost výrazně, možná i rozhodujícím způsobem – manželka, která společně s dcerou provozovala obchod s peřím a drobným zbožím.⁵⁹⁾ Kromě regenschorih uvedl jen jediný muž, že je profesionální hudebník, ale měl jako vedlejší zdroj příjmů pro sebe a další tři osoby své rodiny zemědělství. To ovšem neznámá, že hudební život města byl odkázán na koncerty místních amatérů. Nejen, že jsou zaznamenány koncerty hostujících profesionálních kapel, většinou vojenských, které do města

57) Takto své svobodné dcery ve věku 23, 29 a 31 let celkem jistě mimo dění v hostinci postavila jedna z králických hostinských. Tatáž dáma živila svého svobodného 28 letého syna, který neměl vůbec žádnou vlastní profesi, ačkoliv zřejmě nebyl nijak fyzicky ani duševně nemocen. Druhý syn této hostinské spolupůsobil s matkou jako řezník a vedl si zřejmě docela zdatně, protože zaměstnával pomocníka i učedníka. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

58) Byl mezi nimi student medicíny, učedníci řemesla truhlářského a zámečnického, muži zaměstnaní u pošty, ve státních službách. Nejbližší k prostředí původní rodiny, kromě již uvedeného řezníka, měl zřejmě muž obchodující s dobyt看em. Tamtéž.

59) Jeho syn se také věnoval profesionálně hudbě, ovšem v sousedním Německu, resp. v Horním Slezsku jako Konzertmeister der K. Bergkapelle. Tamtéž.

zval místní střelecký spolek,⁶⁰ ale další způsob, jakým se sem dostávala hudba, dokumentují i sledované sčítací operáty. V jednom z místních hostinců aktuálně ke dni sčítání lidu, tedy 31. prosinci 1900, pobýval lázeňský orchestr z Karlových Varů, který mimo lázeňskou sezónu cestoval za obživou, jak patrně, i dost daleko. Šlo o kapelníka a 5 hudebníků ve věku 24 – 65 let, všichni byli ženatí a protože 4 ze 6 uvedli jako vedlejší zdroj příjmů zemědělství, musely to být jejich manželky, které tato hospodařství vedly. Odkud muži byli není uvedeno.

Zvláštností městské ekonomiky nejen na přelomu 19. a 20. století byl poutní provoz spojený s Horou Matky Boží a tamním kostelem a posvátným mariánským obrazem. Klášter při poutním místě, zřízený již zakladatelem kostela Tobiasem Beckerem a původně obývaný servity, byl v této době již více než čtvrtstoletí spravován redemptoristy a ti dovedli Hoře Matky Boží nejen vrátit barokní slávu poutního místa nadregionálního významu, ale transformovat ji do podoby moderního poutního provozu tak, jak jej znala Evropa té doby.⁶¹ Poutní místo bylo oblíbené nejenom v královéhradecké diecézi, na jejímž území se nacházelo, ale daleko za jejími hranicemi. Je příznačné, že tato obliba nebyla vázána hranicemi státu, ale pověstí poutního místa, jeho charakterem a zřejmě také vzdáleností od místa bydliště a hustotou či lépe řídkostí katolického obyvatelstva v určitém regionu. Redemptoristé zjevně nečímili rozdíl mezi poutníky mluvícími německy a „slovanskými jazyky“ – jak to oni sami uváděli – což byla v praxi nejenom čeština, ale podle míst odkud poutníci přicházeli, také slovenština, ojedinele některý ze slovanských jazyků Balkánu a především zcela jistě řada moravských dialektů. Obyvatelé tradičně katolické podunajské monarchie sem přicházeli většinou, kromě toho i poutníci ze

60) Podrobněji viz Macková, Marie: Střelecký spolek Králíky (Příspěvek k dějinám spolků 19. a počátku 20. století). In: Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí, 12. Ústí nad Orlicí 2001, s.46-65.

61) O Tobiáši Robertu Beckerovi (1649 – 1710) podrobněji např. Francek, Jindřich – Jákl, Jan: Biskupové královéhradečtí. Hradec Králové 1990, s. 1-9, příl. s.p. O zaalpských redemptoristech v češtině např. Dudel, Erwin: Klement Maria Hofbauer. Kostelní Vydří 2001. Heinzmann, Josef: Svatý Klement Maria Hofbauer. Řím 1989. Tam odkazy na další, především polskou a německou produkci. Kromě toho např. Lexikon für Theologie und Kirche. Bd. 8, Freiburg 1986, s. 1062-1064. Dizionario degli istituti di perfezione. VIII. Roma 1988, s. 807-817. Případně v širších souvislostech Weiß, Otto: Deutsche oder römische Moral? – oder Der Streit um Alfons Liguori. Ein Beitrag zur Auseinandersetzung zwischen Romantismus und Germanismus im 19. Jahrhundert. Quellen und Studien zur neueren Theologiegeschichte. Bd. 5. Regensburg 2001.

sousedního Německa, resp. ze Slezska a ojedinele i ze vzdálenějších míst. Je možné říci celkem bez nadsázky, že se zde potkávala katolická střední Evropa a důsledky tohoto novodobého zbožného putování byly patrné především v ekonomice města, zcela specifickým způsobem pak v jeho společenském ovzduší a politické situaci.⁶²⁾ Ačkoliv samotný poutní komplex ležel na katastru obce Dolní Hedeč, jeho vliv na život a ekonomiku města Králíky byl v té době nepřehlédnutelný

Ve městě pracoval a do sféry poutního provozu náležel jeden samostatný fotoateliér a jeden při další (hodinářské) živnosti. Litografické závody pracovaly v Králíkách té doby dva. Zatímco tiskárna Josefa Šrutka nebyla blíže specifikována a její produkce sloužila i běžným potřebám města, tiskárna A. Kunze byla specializována právě na „obrázky“. K těmto profesím lze jistě připočítat alespoň částí produkce i oba již zmiňované místní kniháře. Živnost malíře byla protokolována jedna, dnes stopy po ní nejsou příliš patrné, ale ve své době její provozovatel zřejmě náležel mezi elitu. Kromě toho ve městě pracovaly tři malířky a jeden malíř dřevěného zboží, kteří byli vedeni jako zaměstnanci firmy Wilhelma Katzera, které bude ještě dále věnována pozornost. Navíc jedna malířka plechového zboží.

V Králíkách kolem roku 1900 pracovalo 25 samostatných řezbářů. Z nich bylo 13 svobodných a 12 živilo nejrůznějším způsobem strukturovanou rodinu. Jen ve dvou dalších případech byl zároveň někdo další z rodiny zaměstnán stejným způsobem. V dalších 10 bylo na práci hlavy rodiny závislé další rodinné společenství o jednom až pěti lidech, tedy malé děti, staří rodiče, případně jiný příbuzný (častěji příbuzná), který neměl žádný vlastní zdroj příjmů. Kromě toho u těchto řezbářů pracovalo 5 pomocníků a tři učňové. K řezbářům je třeba asi volně přiřadit soustružníky dřeva. Ve sledované době jich tu samostatně pracovalo 14. V daných souvislostech stojí za pozornost ten, který byl označován výslovně jako soustružník galanterie, pracoval tedy pro pouťový provoz. Do stejné kate-

62) O poutním místě Hora Matky Boží u Králík ve druhé polovině 19. století i o jeho poutnicích podrobněji Macková, Marie: Klášter na Hoře Matky Boží u Králík. In: O! Werthestes Vatter-Land! Kultur Deutschböhmens 17. – 19. Jh. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách, II/2003. Ústí nad Labem 2003, s. 15-29. Dále též: „Daleké“ poutní místo poutníků olomoucké arcidiecéze 2. poloviny 19. století – Hora Matky Boží u Králík. In: Střední Morava, 17. Olomouc 2003, s. 89-103. Ekonomickému aspektu poutního místa v širších souvislostech pak též: Ekonomická rovina poutí 2. poloviny 19. století ve středoevropském prostoru. Předneseno na konferenci *Wahlfahrten in der europäischen Kultur* v Příbrami 26. – 29.5. 2004.

gorie náležel i majitel výroby dřevěných křížků zaměstnávající kromě vlastního syna ještě další čtyři soustružníky a čtyři učedníky. Z 12 zbývajících jen v jednom případě byl v živnosti zároveň zaměstnán další člen rodiny. K tomu ještě v jedné firmě 5 kvalifikovaných zaměstnanců a dva učňové, v dalších dohromady tři pomocníci a 7 učňů. Truhlářů bylo ve městě ve stejném období 35, v jejich živnostech bylo 15 zaměstnanců a stejný počet učedníků. Z rodiny byli v živnosti zaměstnáni další příslušníci jen ve třech případech. Stejně tak ojedinělé bylo v této socioprofesi skupině zaměstnání manželek v jiné profesi. Zaznamenáno to bylo jen ve dvou případech. Jedna z nich byla zelinářka, druhá pracovala jako tkadlena. Na práci uvedených 68 lidí bylo závislých dalších 57 členů jejich domácností. Ačkoliv v tomto počtu jsou zahrnuti i řemeslníci pracující pro jednotlivé továrny ve městě, přesto jim zřejmě nelze upřít podíl v poutních tržbách.

V dané době poměrně obvyklá profese modistky byla v Králíkách (pracovaly tu tři ve dvou firmách) spojená s výrobou květin, která přesahovala potřeby zdobení klobouků z vlastního závodu a sloužila jako samostatný artikl. I ten mj. vykupoval pro svou firmu Wilhelm Katzer a je vhodné mu v těchto souvislostech věnovat zvláštní pozornost. Wilhelm Katzer, obchodník s galanterním zbožím, měl výslovné oprávnění obchodu i při poutích a lidových misích a sám zaměstnával (kromě lidí v obchodě) řezbáře, malířky i další blíže nespecifikované dělníky a dělnice, jejichž úkolem byla výroba poutového zboží. Lze předpokládat, že kromě vlastní produkce právě tato firma zboží tohoto typu i vykupovala od dalších drobných výrobců, pravděpodobně ne jenom v samotných Králíkách, i když v blízkém okolí, například přímo v Dolní Hedči, měla velmi silnou konkurenci ve firmách naprosto stejně koncipovaných.⁶³⁾ K větším firmám specializovaným vyloženě na poutové zboží náležela ve městě ještě firma Josefa Junka. I ten měl zároveň vlastní výrobu, i když zřejmě jen v omezeném rozsahu.

63) V Dolní Hedči šlo kolem roku 1900 minimálně o tři obchodníky tohoto typu, jeden měl zapsaný obchod s galanterním zbožím, jeho žena vládla rolnickému hospodářství a v domácnosti byla služka, další dva byli vedeni jako obchodníci s dřevěnými figurkami, jejich ženy se mohly věnovat domácnosti a v jedné z těchto domácností navíc pracovala služebná. Srovnání v čase je pro tuto lokalitu problematické, protože neexistují sčítací operáty z let 1880 a 1900. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1890, sčítací operáty Dolní Hedeč. Dále Macková, Marie: Ekonomická rovina poutí 2. poloviny 19. století ve středoevropském prostoru. *Wahlfahrten in der europäischen Kultur*. Příbram 2004.

Obchod s pouťovým zbožím v malém byl v Králíkách provozován jako hausírování, tedy podomní obchod nebo jako součást kramářství. Při prodeji pouťového zboží šlo o činnost sezónní, protože poutě se podle úředního ustanovení konaly od dubna do října, což ostatně odpovídalo i klimatickým podmínkám poutního místa. Touto činností se zabývaly především ženy, muži podstatně méně. Podle četnosti zaměstnaných dalších rodinných příslušníků je zřejmé, že šlo o obživu limitovanou, nicméně v určitých sociálních vrstvách nezanedbatelnou.

Pouťový provoz a jeho zázemí však podléhalo v průběhu doby změnám, které sice nebyly, hodnoceno s odstupem doby, nijak dramatické, ale pro zaměstnanost ve městě ne bez významu. Například mezi léty 1880 – 1900 zcela zmizela samostatná výroba stuh, která byla zřejmě vstřebána do továrního zpracování hedvábí. Právě tak zmizelo samostatné voskařství a je možné se domnívat, že mohlo být provozováno jako součást některé galanterní firmy.⁶⁴⁾

Bezprostředně bylo kolem roku 1900 v Králíkách s poutním provozem spojeno minimálně 189 samostatně činných či zaměstnaných osob. Do tohoto počtu ovšem nejsou zahrnuty kategorie zaměstnání typu povozník, pradelna nebo veškerý personál odborné řezbářské školy či místní železnice a podobně, které z poutního provozu profitovaly poněkud vzdáleně a zprostředkovaně. Na jejich práci a výdělcih záviselo dalších 132 lidí. To celkově činí bezmála 9 % všeho tehdy napočítaného obyvatelstva v Králíkách. Jak už bylo podotknuto, je to vyšší procento, než kolik zdejších obyvatel primárně živilo zemědělství. Pro srovnání je možné uvést, že v Dolní Hedči, na jejímž katastru poutní místo leželo, bylo toto číslo ještě vyšší – tímto způsobem se tam živilo 19 % obyvatel. Vzhledem k dochované pramenné základně nelze za současného stavu bádání blíže určit ekonomický potenciál těchto 9 % králického obyvatelstva, nicméně podle zpráv o některých jednotlivcích je třeba předpokládat, že se v této skupině lidí nacházely jak příslušníci ekonomické elity města, tak lidé živící se tímto způsobem opravdu jen na základní úrovni.⁶⁵⁾

64) Výzkum sčítacích operátů z roku 1880 byl podniknut jako srovnávací v oblasti zajišťování poutního provozu obyvateli města pro shora citovanou konferenci. Srovnání s údaji ze sčítacích operátů z roku 1890 není relevantní, protože pro město Králíky nejsou dochovány v úplnosti. SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1880, 1890, 1900, sc. op. Králíky.

65) Některé skutečnosti vyplynuly z vášnivě na veřejnosti řešeného sporu o evangelický kostel v Králíkách a jeho materiální zabezpečení, protože jeden

V nejnižší části profesního spektra města stáli nádeníci a nádenice. Využívání jejich pracovní síly mohlo být systematické, ale také velmi nahodilé a příležitostné. V Králíkách bylo takových osob registrováno v roce 1900 minimálně 84 a jen 33 z nich nemělo rodinu, o kterou by bylo třeba pečovat. Zbývajících 51 živilo svou prací dalších 95 osob. Z toho v 8 domácnostech byl další jeden i dva členové zaměstnán stejným způsobem. Nejvyšší počet členů domácnosti, závislých na práci jediné osoby, byli čtyři. To zdaleka nebylo nejvyšší číslo, které se v jednotlivých socioprofesionálních skupinách ve městě objevuje a důvodem byla zřejmě všeobecně ne příliš dobrá ekonomická situace těchto lidí.

V řadě případů muži vykazovali druhé zaměstnání jako další zdroj příjmů. Kromě již uváděného zemědělství, které v některých případech bylo považováno za zdroj příjmů manželky, šlo o práci malířů či štafirníků dřevěného zboží, ale i o kvalifikovaná řemesla jako truhlář, pekař nebo zedník. Dva z místních řezbářů vykonávali funkci kostelníka, což mohlo být nejen finančně zajímavé, ale především velmi čestné, na rozdíl od práce panského ponocného či sluhy ve špitále. Jen v jediném případě bylo dalším zdrojem příjmů pro muže tkalcování, takže obecně uváděný model „rolník a domácí tkadlec zároveň“ už v této době v Králíkách neplatil.⁶⁶⁾

O tom, že podíl žen na vytváření ekonomického potenciálu obyvatel města ve světě placené práce zde byl značný, zřejmě není vzhledem ke shora uvedenému třeba příliš pochybovat. Žen, které byly registrovány jako hlava rodiny a zároveň neměly žádnou specifikovanou profesi, resp. ta byla označena jako Haushalt, bylo ve městě jenom 10 a jenom čtyři z nich měly ve svých domácnostech další osoby, celkem 7.

Ženy, které k výkonu své profese potřebovaly jistý díl vzdělání, byly ve městě učitelky a porodní bába. Zkoušené porodní báby působily aktuálně ve městě dvě, což je na počet obyvatelstva a danou dobu relativně málo. Šlo 52 letou vdovu, která žila se svou 15 letou dcerou a další vdovu, jejíž dcera byla provdána za místního listonoše, tedy zaměstnance veřejné správy. Učitelky byly tři, resp. čtyři. Odborná učitelka obecné školy slečna Franciska Lexová, rodačka z Opočna, náležela k vůbec první generaci civil-

z mála bohatých příznivců tohoto hnutí ve městě patřil právě mezi významné muže svázané s poutním provozem. Blíže o tom Macková, Marie: Klášter na Hoře Matky Boží u Králík. In: O! Werthestes Vatter-Land! Kultur Deutschböhmens 17. – 19. Jh. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách. II/2003. Ústí nad Labem 2003, s. 15 - 29.

66) SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

ních učitelek na veřejných školách, v Králíkách nastoupila v roce 1873 jako devětadvacetiletá.⁶⁷⁾ Mladá vyučitelka obecné školy přišla do Králík z Opavy a učitelka ručních prací, náležející do generace slečny Lexové, byla rodem z Prahy. Jakoby dívky z Králík do této profese nespěchaly. Čtvrtou, kterou je možné volně k této profesi přiřadit, byla učitelka šití, která působila mimo veřejné školy, jako soukromá osoba. Jak už bylo zmíněno, v roce 1900 už v Králíkách nesídlila škola a penzionát voršilek, takže se podstatně zúžilo spektrum žen působících v pedagogické profesi, protože s voršilkami odešly i civilní učitelky, jejichž služeb bylo využíváno.⁶⁸⁾

Další ženy s vlastními příjmy je třeba rozdělit do dvou základních kategorií. Jednak ty, které měly vlastní živnost a pak ty, které pracovaly v námezdním poměru na nejrůznějších místech. Částečně již byly zmíněny v předchozím textu, pro úplnost a srovnání se pokusme o rekapitulaci.

Mezi živnostnicemi je třeba především vzpomenout ty, které byly i ekonomicky nejsilnější, tedy hostinské a většinu obchodnic. Hokynářka, jejíž manžel byl jedním z dlouhé řady továrních tkalců, a která vedle svého krámku pečovala o 3 děti, nebo kramářky a hausírnice s poutovým zbožím nutně do ekonomicky silných vrstev patřit nemusely. Naopak je velmi pravděpodobné, že k nim patřily zmiňované sestry lékárnice, i když jejich postavení je přinejmenším zajímavé.

Místní kadeřnice, která měla v živnosti nejenom pomocnici, ale i učedníka, dokonce svou práci zřejmě živila i manžela, bývalého sluhu ve spořitelně, který z titulu svého postavení vůbec nemusel mít nárok na jakýkoliv důchod a podle charakteru zápisu do sčítacího operátu také žádnou takovou penzi nepobíral. Samostatně působily i čtyři pradleny, které svou práci živily dalších 8 osob. Ve stejné pozici byly i dvě žehlíčky, obě svobodné. Již zmiňované byly i modistky, které ovšem v Králíkách částí své produkce volně prolínaly do poutového provozu.

Obvykle citovanou profesi švadleny mělo ve městě 18 žen, z nichž jen tři živily svou práci další osoby, jen v jediném případě šlo o vdovu se čtyřmi dětmi. Naopak poněkud neobvyklá byla zdejší pekařka. Za samostatně stojící osoby je třeba považovat i místní selky, i když některá rolnická hospodářství byla považována za vedlejší zdroj příjmů domácnosti.

67) Do Králík se následně přestěhovala i její mladší sestra, která zůstala svobodná, i jejich matka a ženy tvořily jedinou domácnost bez dalšího pomocného personálu. Viz též pozn. 33.

68) Macková, Marie: Působení voršilek v Králíkách v letech 1880 – 1894. In: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 9. Pardubice 2003, s. 161-180.

Nepoměrně větší počet žen však byl v zaměstnaneckém poměru v nej-
různějších profesích. Za hospodyně profesí bylo v celém městě považová-
no jen 5 žen. Kromě fary se tyto ženy objevovaly téměř výhradně ve službách
stárnoucích mužů žijících bez další rodiny, ne například ve velmi bohatých
či velmi zaměstnaných rodinách. Jen 5 žen bylo zaměstnáno jako kuchařka
(mezi nimi již zmiňovaná kuchařka finanční stráže).

Pouze dvě ženy ve městě byly přímo označeny jako chůvy, tedy ve
mzdě pracující. Šlo o relativně mladé dívky ve věku 14 a 16 let, přičemž
hranice 14 let byla již tehdy právně závaznou pro zaměstnavatele, protože
pod ní byly osoby považovány za děti, které sice bylo možné zaměstnat,
ale jen s omezením. Kromě toho je ovšem dost jasně zdokumentovatelná
skupina žen na opačné straně věkového spektra, která sice přímo nenáleže-
la do světa placené práce, protože ve smluvním vztahu tohoto typu v drtivé
většině případů nebyly, ale svou činností zaměstnané ženy podporovaly.
V Králíkách se jim říkalo Kinderfrau, Kinderweib, Kindmagd případně
i Kinderwärterin a bylo jich uvedeno minimálně 11 ve věku od 49 do 68
let. Šlo o babičky, tety, pratety a někdy i o vzdálenější příbuzné, svobodné
či ovdovělé, které svou přítomností „u dětí“ umožnily matce nastoupit do
zaměstnání. Je zajímavé, že ve všech zjištěných případech pracující matka
byla tkadlena, tedy v rodině nepatřící ani do nižší střední vrstvy.⁶⁹⁾

Služebná byla ve městě ženskou profesí s výjimkou soudního a školní-
ho sluhu. Jak už bylo konstatováno, i althanovská lesní správa zaměstnáva-
la na místě úředního sluhu ženu, a berní úřad ani finanční stráž, kde by se
sluha mohl vyskytovat jak v systemizaci tak v soukromých službách (lze
nalézt případy, kdy měl sluhu např. velitel finanční stráže), takovou příle-
žitost nedávaly. Služebných bylo v Králíkách zaměstnáno v té době 82
a jen tři z nich živily svou prací další osoby. Ve dvou případech děti
a v jednom manžela a malou neteř. Do tohoto čísla nejsou zahrnuty ženy,
jejichž profese byla specifikována poněkud jinak, i když se formálně jed-
nalo o personál v městských domácnostech, ne v polním hospodářství, tedy
např. hospodyně, kuchařky nebo chůvy. Naopak i kusé údaje o svobod-
ných dcerách z králických rodin, které byly aktuálně zaměstnané jako slu-
žebné, vypovídají o velké územním rozptýlu – prakticky od Hamburku po
Terst, velmi často Vídeň a Berlín, málo Praha, až na zcela ojedinělé výjim-
ky nikoliv Králíky. V řadě případů to bylo snaha o lepší uplatnění a ohod-
nocení práce, nelze však vyloučit ani snahu o získání zkušenosti z jiného

69) SOKA ÚO, OÚ Žbk, sčítání lidu 1900, sč. op. Králíky.

prostředí, vlastně jakýsi kus vzdělání tam, kde nebyly jiné možnosti, především ekonomické. A to se nutně nemuselo týkat jen ekonomicky nej-
slabších vrstev obyvatelstva.

Z dnešního pohledu zajímavostí bylo nesporně již zmíněné zaměstná-
vání manželky kočího althanovské lesní správy na místě kancelářského
sluhy téže lesní správy. Tato místa sice v soukromém sektoru nebyla podle
zákona vyhrazena vojenským vysloužilcům, jako tomu bylo ve státní sprá-
vě, ale i tito zaměstnavatelé jim dost často dávali přednost (konkrétně Al-
thanové je však zřejmě raději zaměstnávali na místech hajných). Pokud
však už byl zvolen jiný uchazeč, byl to muž. Zaměstnání ženy na tomto
místě, byť šlo skutečně o služebnické práce, které kromě úklidu a topení
obnášely i nejrůznější pochůzky, předávání vzkazů a podobně, případně
nejjednodušší manipulační práci v kanceláři, bylo v dané době a v tak
odlehleém regionu velmi ojedinělé.

Mezi ženy pracující ve mzdě náležely krámské, čišnice, děvečky v ze-
mědělských hospodářstvích, nádenice všeho druhu. V Králíkách byly
místní specialitou malířky dřevěného a plechového zboží a štafirnice.
Ovšem naprosto nejrozšířenější ženskou profesí byla tovární tkadlena, su-
kařka, obecně dělnice, ať už zpracovávala hedvábí nebo bavlnu, výjimeč-
ně jutu.

Ženy, které měly svou vlastní profesi, byly mnohdy vdané a manžel
měl tedy povinnost, dokonce zakotvenou základním způsobem v občans-
kém zákoníku, je živit. Jak patrně z předchozího, v řadě domácností byla
evidentně práce manželky ekonomickou nutností, někde by se dala zahr-
nout do rovněž občanským zákoníkem stanovené povinnosti manželky své-
ho manžela podporovat. O to šlo především v rodinných firmách, kde byla
žena vedena jako spolupracovnice či přímo zaměstnanec. Manželky továr-
ních dělníků mnohdy pracovaly u stejné firmy jako jejich manžel. Existo-
vala však dosti početná skupina vdaných žen, které nepracovaly v rodinné
firmě ani u stejného zaměstnavatele jako jejich manžel. Mezi nimi byly
opět nejpočetnější tovární tkadleny a další tovární profese jako byly ple-
tařky, cívkářky, čističky zboží a nejrůznější dělnice. Dále nádenice, služky
nebo pradleny. Ovšem bylo možné potkat i zcela specifické profese jako
zelinářku, prodavačku, švadlenu, hokynářku, majitelku obchodu s dřevě-
ným zbožím, s papírnickým zbožím nebo se smíšeným zbožím, výrobkyni
umělých květin a dokonce jednu pekařku. Některé ženy byly vedeny jako
správkyně rolnických hospodářství a jejich manžel měl vlastní živnost.
Většina z těchto žen neměla k dispozici žádný personál k vedení domá-
cnosti a některé z nich ještě měly malé děti. Zatímco u obchodnic a částečně

snad i rolnic se pro nedostatek dalších zdrojů informací můžeme dohadovat nakolik byly jejich aktivity snahou o ekonomickou nezávislost či o vyrovnání případné manželovy neschopnosti uživit rodinu, u dalších profesí je téměř jisté, že šlo o prostou ekonomickou nutnost a další pohnutky prakticky nebyly ve hře.

Do každého společenství té doby patřili i lidé, kteří neměli žádnou specifickou profesi, ale většina z nich byla poměrně solidně materiálně zabezpečena. Bývali označováni jako majitelé domů⁷⁰⁾ nebo privatisté. Posledně jmenovaných bylo v Králíkách poměrně velké množství. Šlo o 39 žen, v jejichž domácnostech bylo evidováno dalších 14 osob a 17 mužů, v jejichž domácnostech žilo dalších 14 osob. Přitom šlo o kategorii zřejmě dost dobře materiálně zajištěných osob, protože řada z nich měla k dispozici služebnou.

Poněkud specifickou skupinou tohoto typu byli penzisté, protože jich v této době ještě nemohlo být příliš mnoho. Profese, které zakládaly nárok na penzi, existovaly buď v armádě, ve veřejné správě nebo byly penze přiznávány soukromým zaměstnavatelem formálně vlastně „cestou milosti“, tedy v každém jednotlivém případě, pokud to zaměstnavatel uznal za vhodné. V Králíkách žili penzisté althanovského velkostatku, jeho bývalí úředníci, ze zaměstnanců většinou lidé z lesní správy. Státní úředníci ve výslužbě, jeden četnický strážmistr, jeden penzionovaný strojívník a přednosta železniční stanice, jeden učitel, pět vdov po státních zaměstnancích a jeden poněkud prominentní penzista, bývalý správce jednoho z uherkých Palffyovských velkostatků, který se na penzi vrátil do svého rodiště a žil zde se svou hospodyní. Celkem však šlo o pouhých 15 osob z nichž čtyři živil 9 dalších jinak nezaopatřených. Stejně tak malý byl počet lidí, kteří se ještě v roce 1900 prohlásili za ty, kdo žijí na výměnku. Vlastně šlo jen o jednoho muže a dvě ženy.

Na opačné straně společenského spektra stáli lidé rovněž bez vlastní profese, ale také zcela nezabezpečení. Za obecního chudého bylo označeno 14 žen a 6 mužů bydlících v čp. 375. Ženy ve věku od 50 do 83 let, muži ve věku od 51 do 67 let. Tato věková struktura zřejmě nebyla tak náhodná, jak by se mohlo zdát – jen polovina mužů překročila šedesátku a žádný nebyl starší 70 let, zatím co ženy mladší než 60 let byly pouze tři, tedy o málo více než pětina celkového počtu a čtyři překročily sedmdesátku.⁷¹⁾

70) V Králíkách aktuálně 6 žen a další čtyři osoby v jejich domácnostech a 8 mužů a 5 dalších osob v jejich domácnostech. Tamtéž.

71) Tamtéž.

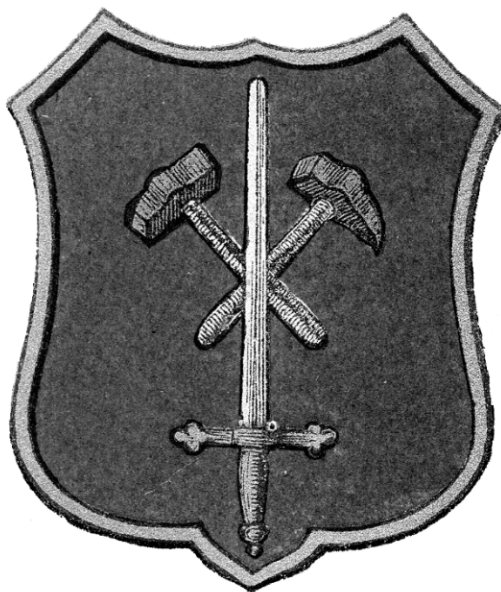
I ve městě, jehož vedení tradičně věnovalo mnoho pozornosti a podle možností i prostředků péči o potřebné chudé,⁷²⁾ vycházel práh chudoby z celkového životního standardu města, takže se zdá, že byl vnímán dost nízko.

A kdo ještě v silvestrovské noci roku 1900, kromě již zmiňovaného lázeňského orchestru z Karlových Varů, uvázl v horských Králíkách? V jednom z hostinců přenocoval stavbyvedoucí z Biale v Haliči a v dalším skupinka lidí, která se pravděpodobně pokusila obveselit místní v poslední noci přelomového roku 1900 aby brzy nato pokračovala ve své cestě, na které byla vlastně pořád. Sčítací komisař je označil jako projíždějící „deutsche Zigeuner“, jejichž bližší data nebylo možné ověřit. Akrobat Karl se narodil 1872 neznáno kde, příslušný byl do Frývaldova ve Slezsku, tanečnice na provaze Josefa se narodila 1877 ve Skutči, hudebník Franz byl narozený 1876 neznáno kde a příslušný byl do Šumperka a akrobatka Caterina se narodila 1875 v Krumbachu na Moravě.

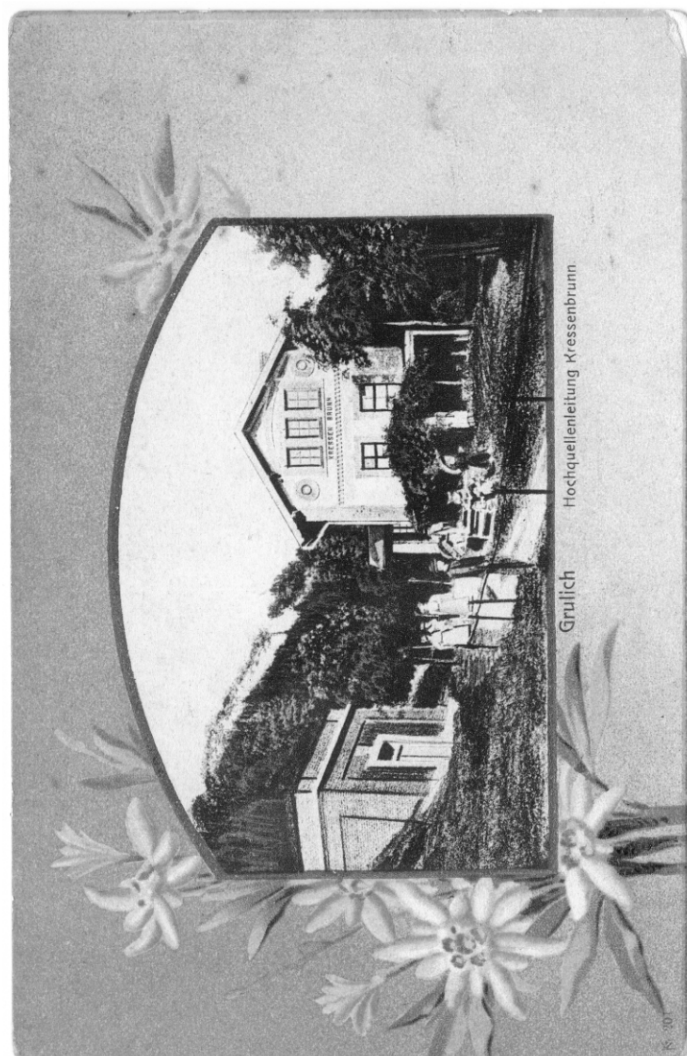
Závěrem lze shrnout, že okresní město Králíky bylo kolem roku 1900 horským střediskem textilního průmyslu, v němž ekonomickou rovnováhu pomáhal udržovat tehdy již tradiční domácí průmysl pracující pro poutní provoz Hory Matky Boží. Vzhledem k vysokému procentu obyvatelstva náležejícího k dělnictvu všeho druhu nalézaly ve městě dost výrazné uplatnění myšlenky sociálních demokratů, s ohledem na téměř výhradní německé osídlení města, jejich německé části. Na ekonomické prosperitě města se výrazným způsobem podílely zdejší ženy, více v nižší a nejnižší části spektra, méně v jejich vyšších vrstvách, což zřejmě odpovídalo situaci tehdejších průmyslových oblastí daleko od zemských center. Město tvořilo do jisté míry uzavřený celek, vnější vlivy do něj pronikaly v podobě politických proudů a jejich nositelů, především z řad inteligence, jinak obecně především příchodem osob s vyšším vzděláním. Naopak místní rodáci, kteří se vyššího vzdělání dopracovali, většinou svou kariéru budovali velmi daleko od Králík. V této souvislosti se zdá, že problémem byla absence vyššího školství ve městě, kterou tak docela nevyrovnávala zmiňovaná řezbářská škola. Odchod mladých lidí z města nebyl v té době výjimkou, pracovní uplatnění hledali nejenom po celé podunajské monarchii, ale s ohledem na příhraniční polohu rodného města a vlastní příslušnost k ně-

72) O tom podávají poměrně výmluvné svědectví i zápisy ze zasedání králické městské rady z konce 19. a počátku 20. století. SOKA ÚO, Archiv města Králíky, kniha č. 66.

meckému jazykovému okruhu i po celém Německu. Město samo muselo být, navzdory již existujícímu železničnímu spojení, v zajišťování základních životních potřeb stále ještě rámcově prakticky soběstačné, s ohledem na poměrně čilý poutní a bezpochyby i začínající turistický ruch se zde etablovaly i některé relativně luxusní profese. V roli exportních produktů stálo kromě výrobků zdejších textilních továren jen málo dalších komodit, především z oblasti domácího dřevozpracujícího průmyslu. Město, které nemělo v této době ještě ani vlastní místní noviny, se hlásilo především k regionu Orlických hor obecně, čile komunikovalo s okresním městem Žamberkem, jen minimálně s dalšími zemskými centry jako byla Praha či Brno, zřejmě proto, že do hlavních měst bylo odtud stejně daleko, takže se jevilo výhodnější navázat vzdálené vazby přímo s Vídní nebo Berlínem. Zdejší lidé si v dané době uvědovali, že jejich město je hraniční výspou, odkud je všude daleko, ale tím je také pro ně otevřená celá Evropa.

Znak města Králíky na vyobrazení z roku 1864

Kráľky kolem roku 1900